

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА ТА МЕНЕДЖМЕНТ

*Андрійчук В.Г., професор, доктор економічних наук,
заслужений діяч науки і техніки України,
академік Академії Наук Вищої школи України,
завідувач кафедри світового господарства
і міжнародної економічної інтеграції*

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТНІ ОРІЄНТИРИ І ПАРАДИГМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-МОДЕРНІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Геоелектронічні зміни у світі, що супроводжуються появою нових викликів, спонукають кожну країну опрацьовувати найбільш дієву стратегію забезпечення її ефективного розвитку й підвищення добробуту та якості життя людей, враховуючи при цьому нестабільність кон'юнктури світового ринку, збільшення ризиків у політичній, фінансовій сферах, ускладнення у розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та залученні інвестицій для інноваційного поступу й перманентно здійснюваного формування конкурентоздатності економіки країни.

Власне, вирішення проблеми забезпечення конкурентоздатності економіки на основі впровадження новітніх технологій та дотримання принципу національного прагматизму у відносинах з усіма партнерами постає одним із домінуючих завдань для країни.

Загальноєвропейською тенденцією є індустріальний тип виробництва впродовж минулих століть наряду з величезними темпами економічного зростання (на основі широкомасштабного залучення природних і людських ресурсів) призвів до значного вичерпання непоновлюваних запасів корисних копалин, руйнації довкілля, виснаження біосфери, погіршення екологічних параметрів життєдіяльності і нерівномірності економічного та соціального розвитку країн. Тому подальша пролонгація функціонування і використання такого типу виробництва, та ще й при існуючих нині недосконалих фінансових механізмах, загрожує катастрофічними наслідками.

Відтак, організаційно-інституціональна заангажованість та модернізований економічний механізм з його фінансовою складовою не тільки передових країн світу, але й країн з так званою висхідною економікою, повинні бути спрямовані на тотальну реструктуризацію своїх економік й утвердження моделі креативного господарювання, засадничими компонентами якої виступають економіка знань, високі технології, інноваційно-модернізаційні процеси. Зволікання з вирішенням структурних проблем й консервація наявних архаїчних доіндустріальних та ранньоіндустріальних технологічних укладів (III-IV рівня) в країні неминує спричинитимуть перманентність кризових явищ.

А чого можна очікувати, якщо в результаті зволікання з проведенням реструктуризації та впровадженням інновацій, новітніх технологій у вітчизняній економіці склалася ситуація, що останніми роками близько 95% обсягу виробленої продукції належить до III-го (60) і IV-го (35%) технологічних укладів. А частка продукції вищих технологічних укладів у загальному обсязі виробництва становить 4% для V-го і лише 0,1% для VI-го укладів.

Певна, консервуючи існуючий в економіці технологічний стан, інерційність характерна у формуванні наукових розробок та витратах на інновації, які становлять відповідно: для III-го укладу 6 і 30%; для IV-го – 69,7 і 60%; для V-го – 23 і 8,6%; для VI-го – 0,3 і 0,4% [13, с. 49-56].

Виникає питання – а де ж наша наука? Який її стан? Які новітні розробки та вплив на здійснення модернізації в Україні на інноваційній основі? Становище, як свідчать офіційні дані, доволі невтішне.

Загальний обсяг коштів, які вкладаються в Україні в науку, останніми роками є низьким – менше 1% ВВП, що об'єктивно позбавляє її можливостей здійснювати ефективне науково-обґрунтоване забезпечення інноваційного розвитку економіки, який потребує, за оцінками фахівців, наукоємності ВВП понад 1,7%. До речі, в передових розвинутих країнах він становить 2,5-3% [7].

Застарілість техніко-технологічної оснащеності науково-дослідних установ відповідно до нинішніх потреб практично унеможливорює проведення досліджень на належному рівні без допомоги зарубіжних партнерів, яка частенько є небезкорисною.

Оскільки, як зазначається в проєкті стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки (який розроблений комітетом з питань науки і освіти Верховної Ради України та науковими установами НАН України), майже половина вітчизняних науковців витрачає свій творчий потенціал здебільшого в інтересах зарубіжних замовників [5, с. 156]. А відтак, чимало їх значущих досягнень стають інтелектуальною власністю зарубіжних держав.

Довідково: зазначений проєкт стратегії, який прийнятий Верховною Радою за основу, впроваджується понад як 2 роки так і не набув статусу офіційно затвердженого державного документа.

Така політика «животіння» й незабезпеченість здійснення практичних заходів щодо адаптації науково-дослідних установ до ринкових умов та фактична незатребуваність науково-інноваційних розробок вітчизняною економікою призвели до пагубних (разючих) наслідків. Адже в Україні, як зазначається в матеріалах Парламентського комітету Верховної Ради України, відбулося найбільше серед країн Центральної і Східної Європи скорочення чисельності наукових кадрів, обсягів фінансування науки, рівня оплати праці.

І разом з тим разюче приголомшує те, що на фоні таких змін непомірно зросла чисельність держуправлінців, силових структур і бюджетних витрат на їх утримання. За кількістю чиновників наша країна, як заявила в інтерв'ю перший заступник голови Адміністрації Президента України Ірина Акімова, попереду всіх розвинутих країн. У нас на кожну тисячу громадян припадає 8,4 чиновника, тоді як в Польщі – всього 3,5, в США – 4,5. З 2000 по 2010 рік (до початку адміністративної реформи) кількість центральних органів влади в Україні виросла майже втричі: з 46 до 112 [14, с. 10].

Зважаючи на наявну ситуацію, у окремих науковців навіть прохолоджується певний песимізм щодо існуючих теоретичних ідей, моделей, та розпачливість щодо можливості їх застосування як засобу протидії викликам і кризовим явищам нинішньої фінансовики. В даному випадку в результаті не знаходження готового механізму (моделі упередження виникненню та виходу з криз), на наш погляд, все-таки превалює надмірна категоричність.

Безперечно, у зв'язку з кардинальними пертурбаціями у гео економічних процесах теоретичні положення, концепції, ідеї, моделі їх практично-прикладної реалізації вимагають належного наукового переосмислення відповідно до політичних, соціальних обставин, властивих певним періодам розвитку суспільства. При цьому слід зазначити, що продукування нових наукових здобутків у розв'язанні поставлених проблем відбувається в процесі активізації аргументованих диспутів.

Принагідно в цьому відношенні для науковців, тим більше для молодих, сприймається завбачливий вислів лауреата Нобелівської премії П. Самуельсона про те, що «...однією з приємних особливостей науки є те, що всі ми підіймаємося до вершин на плечах наших попередників» [1, с.93]. А Дж. Стіглер у своїй нобелівській лекції зауважив, що якби в характері економічного життя не було спадкоємності, то економічної науки не могло й бути [2, с. 462].

В цьому зв'язку не можна не визнати той факт, що економічна теорія, будучи тісно пов'язаною з економічною політикою й намаганнями викоринити бідність чи протидіяти депресіям, нерідко (для пояснення ситуацій, що склалися в національній економіці) відшукувала певні аналоги в своїх арсеналах.

На нинішньому етапі цивілізаційного поступу, коли турбулентні процеси набули безпрецедентного поширення й інтенсифікації, настала нагальна потреба інтелектуального забезпечення нової стратегії розвитку суспільства на основі новітніх науково-технологічних знань. При цьому аксіоматичність полягає в тому, що суспільству необхідно зосереджуватись вже не тільки і не стільки на різкому зростанні масштабів виробництва, як на динамізмі розвитку. Тобто оперативності практичного впровадження інновацій та вискоєфективних технологій як визначального орієнтира економічного поступу.

Власне нинішні обставини, які склалися в Україні, спонукають вдумливо та скрупульозно підійти до науково-дослідницьких надбань та оцінки можливості їх використання для вирішення насущних завдань, пов'язаних з динамічним розвитком вітчизняної економіки на модернізаційно-інноваційних засадах.

Адже в країні в нинішній час не тільки для науковців-економістів, але й для всіх співгромадян, небайдужих до утвердження й ефективного розвитку нашої держави, настирливо нав'язло питання: чому Україна, як одна з найрозвинутіших та за експертними оцінками найперспективніших економік країн не тільки колишнього СРСР, але й «соціалістичного табору» в результаті 20-річної трансформації опинилася на передостанньому місці в Європі, а вітчизняне суспільство опинилося у зневірі до можливих змін на краще.

Зволикання протягом двох останніх десятиліть з техніко-технологічним оновленням вітчизняної економіки, нераціональність енергозатрат у виробничо-промисловій сфері та занедбаність й неефективність використання енергоресурсів у житло-побутовому господарюванні призвели до вкрай критично-негативної, а то й відверто кажучи деградаційно-загрозливої, катастрофічно-деструктивної ситуації в Україні.

Адже якщо за офіційними статистичними даними зношеність основних фондів вітчизняної економіки зросла з 43,7% у 2000 році до 61,2% у 2008 р. [24, с. 7], то нині (за наведеними у Посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році») зношеність основних фондів складає 74,9%. При цьому показник енергоємності у найбільш енерговитратних галузях (металургія, виробництво неметалевої мінеральної продукції та у хімічній промисловості), що споживають 41% [25, с. 62-63] усіх енергоресурсів країни є вдвічі вищим, ніж в країнах ЄС [26].

Надмірна енергоємність процесів властива також іншим секторам економіки та в житлово-побутовому господарюванні. Зокрема, великим споживачем в нашій країні є ЖКГ, на яке припадає 36% всіх витрат палива, з яких чверть витрачається на те, щоб нагріти воду і будинки, а через низьку енергоефективність дуже часто, як не викро, і повітря. А чому б не домогтися хоча би чинних в Україні норм будівництва і ефективності ЖКГ, за оцінками фахівців, зросла б у 2,5 рази. А якщо б навчитися жити за Європейськими нормами, то енергоефективність в країні зросла б у 20 разів [27, с. 6].

Але людям потрібно показати, що зробити це реально. Держава повинна бути зацікавлена в ефективному використанні коштів на пілотні проекти, спрямовані на підвищення енергоефективності, щоб переконати і зацікавити населення надалі самим використовувати найкращий досвід запровадження за свої кошти заходів щодо зменшення енергозатратності.

Отже, застарілість на гранично-недопустимому рівні основних фондів, надмірна енергоємність процесів у вітчизняних виробничо-промислових секторах та ЖКГ, що зумовлює неконкурентоспроможний високий рівень енергоємності ВВП вимагає вжиття невідкладно-рішучих заходів щодо інновації та модернізації техніко-технологічних процесів, спрямованих на кардинальне зниження неефективності енергозатрат і недопущення марнотратства.

Не можна не зазначити, що з боку держави в контексті щодо модернізації і впровадження інновацій в економіці, в т.ч. й енергоефективності, не приймалися відповідні законодавчі акти, що передбачають інноваційно-модернізаційного характеру кроки. Однак їх реально-практичне впровадження належним чином не здійснювалось.

Зокрема, чималі надії щодо впровадження інновацій у розвиток економіки України поклалися на практичну реалізацію заходів, передбачених «Концепцією створення індустріальних (промислових) парків в Україні», запровадження яких повинно було відбутися ще у 2006-2007 роках. Але оскільки терміни не стали реальними для виконання, відтак більшість парків фактично уподоблюється віртуальним. Хочеться сподіватись, що в результаті ухвалення Верховною Радою України Закону «Про індустріальні парки» з урахуванням пропозицій Президента України 21.06.2012 року [28] нарешті вдасться прискорити інноваційні впровадження в економіку України та інтенсифікувати їх втілення.

Разом з тим необхідно зазначити, що хоча згідно з указаним законом право на створення індустріальних парків на землях державної і комунальної власності мають органи державної влади, місцевого самоврядування, а також орендарі земельних ділянок, однак, на наш погляд, мають рацію фахівці НІСД [29, с. 7] в тому, що, виходячи з практичного досвіду, викликає занепокоєння реалізація здійснення капіталовкладень у виробничу інфраструктуру парків з місцевого та державного бюджетів без передбаченого держфінансування.

Відповідні поради, обнадійливі дорадчі настанови, які протягом майже всього перехідного періоду від вітчизняних та зарубіжних радників отримували і намагались втілити владні структури і суб'єкти господарювання безпосередньо у практичні заходи розвитку економіки, як пересвідчуємось, не дали очікуваних позитивних зрушень. Адже за рівнем корупції, як стверджують представники Адміністрації Президента, Україна нині займає 134-е місце серед 178-ми країн світу, а за рівнем конкурентоспроможності 162-ге зі 183-х [14, с. 10].

Ар'єргардні місяця, на яких опинилась Україна, можна продовжувати. Суть в тому, що відповідно до існуючої неокласичної теорії, на якій сформовано економічне мислення не тільки вчених, аналітиків, але й переважної більшості представників владних структур та суб'єктів господарювання переконані, що без підвищення продуктивності праці неможливо підняти середню зарплату в країні. Цей постулат як аксіома від численних експертних груп та дорадчих настанов МВФ сприймався всіма урядами і постійно ретранслювався населенню.

Але оскільки продуктивність праці в країні в макроекономічному вимірі майже не зростає, то фактично підвищення зарплат гальмується, а відтак рівень оплати праці в Україні чи не найнижчий в Європі. І в цьому зв'язку цілком справедливо підкреслюється у передмові до праці Йозефа Шумпетера «Теорія економічного розвитку», недавно виданої в перекладі українською мовою, що «... просте збільшення обсягів випуску традиційних виробництв хай і в режимі зростання продуктивності праці, не дає потужний ресурс для динамічного розвитку країни» [3, с. 9].

Аналіз, який проводив Й. Шумпетер у своїй праці [3, с. 72-5; 82-85; 95-100], переконливо обґрунтовує висновок, що зростання національної (валової) доданої вартості може забезпечити тільки інноваційний розвиток, який зумовлює тип розвитку економіки, названий Шумпетером «динаміка». Відтак ми і отримуємо відповідь, пояснюючу «пастку», в якій опинилась економіка України у вищенаведеному прикладі колізії «продуктивність праці-зарплата». Отже в макроекономічному вимірі показник продуктивності може динамічно зростати передусім завдяки створенню нових вартостей новою – інноваційною продукцією.

Що ж до економіки, яка орієнтується на відтворення і розвиток традиційної структури виробництва (так звана «статика»), то вона не зможе суттєво збільшити своє багатство і підвищити суспільний добробут, оскільки розвиток конкурентності ринків з часом обмежує створення нової доданої вартості в масштабі країни.

Отже інновація, як винятково важлива для сьогодення економічна категорія, з'явилась ще сто років тому (у 1912 р.) у виді запропонованої концепції інновацій, в основу якої Шумпетер поклав ідею про «нові комбінації». Серед комбінацій, які в цілому формують структуру інноваційного процесу, він назвав:

- випуск нового продукту або відомого продукту нової якості;
- впровадження нового, досі невідомого в конкретній галузі методу виробництва;
- проникнення нових джерел сировини чи напівфабрикатів;
- організаційна перебудова, зокрема створення монополії чи її ліквідація.

Як переконливо засвідчує досвід передових країн, потужно-дієвим рушієм їх динамічного ефективного економічного розвитку виступають інновації й така організаційно-інституціональна та економічна діяльність, яка трансформує застарілі організаційно-технологічні усталини виробничої структури та мобілізує наявні ресурси з метою їх нового, продуктивнішого використання. До речі, наглядним підтвердженням такого напрямку можуть бути хоча би дві прийняті в Європейському Союзі у нинішньому XXI столітті десятирічні стратегії розвитку – Лісабонська (2000–2010 рр.), і теперішня – «Європа 2020» (2011-2020 рр.).

Що ж до України, то небезпідставне занепокоєння викликає стан її економіки (з низьким рівнем ефективності, відсталою технологічною укладністю та значним відставанням від провідних країн Європи). Про яку інноваційність, ефективність можна говорити, якщо зростання ВВП за рахунок запровадження нових технологій в Україні становить лише 0,7%, тоді як в розвинутих країнах воно сягає 60, а то й навіть 90% [11; 4, с. 251]. А в світовому рейтингу конкурентоздатності Україна опустилася з 69 на 89 місце, в рейтингу інновацій – з 52 на 88 місце, що в решті-решт аж ніяк не личить та не відповідає її науковому потенціалу.

Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції, за даними НISД, останніми роками зменшилася з 6,7% до 4,8%. А інноваційна активність у промисловості складала 12,8%, в т.ч. у добувній 5,5%, в переробній 14% [12, с. 47]. Частка вітчизняних підприємств, які впроваджують інновації, є надто низькою. За опублікованими даними [30], якщо в світовій практиці її порогове значення визначається 25%, то в Україні вона є в 2-3 рази меншою, що позначається на обсягах реалізації інноваційної продукції, частка якої за минуле десятиріччя зменшилася майже вдвічі – з 6,8% до 3,8% в загальному обсязі реалізованої промислової продукції.

Отже, вітчизняні виробники промислової продукції не приділяють належної уваги залученню та впровадженню на підприємствах науково-прикладних розробок інноваційного характеру.

В середньому частка витрат промислових підприємств на дослідження і розробки знаходиться (за оцінками науковців інституту економіки і прогнозування НАН України) на рівні менше 1% від вартості продукції. Частка ж витрат на наукові дослідження в Україні (яка становить лише 0,2% ВВП) фактично у 2-2,5 рази менша, ніж в провідних країнах світу.

Якщо ж порівняти питомі витрати на наукові дослідження в розрахунку на одного науковця в Україні, то вони втричі менші, ніж в Росії, у 18 разів менші, ніж в Бразилії, в 34 рази, ніж в Південній Кореї, більш ніж у 70 разів менші, ніж у США. Що ж стосується приладів і устаткування в науково-дослідних організаціях і лабораторіях, то вони надто застарілі. Адже 60% устаткування і приладів, що експлуатуються навіть в науково-дослідних установах НАН України, функціонують від 15 до 25 років, в той час коли в розвинутих країнах термін експлуатації такого обладнання не перевищує 5-7 років.

В цілому зношеність основних засобів в науковій сфері, за оцінками науковців НАН України, становить ледь не половину – 45% [10, с. 171-172].

Не заглиблюючись в розгляд причин, що призвели до окресленого стану в науковій та виробничій сфері, з розробкою та впровадженням напрацьовань інноваційної спрямованості, хотілося б зупинитися на розкритті еventуальностей виконання поставлених завдань щодо забезпечення проведення модернізації в країні, зокрема в її виробничому комплексі.

Отже, закінчивши 2011 рік (при темпах зростання імпорту товарів 36%, а експорту – лише 33,1%) з мінусовим (14,2 млрд. дол. США, з них з Росією – 9 млрд. дол. США) сальдо торгового балансу [6, с. 8] та триразовим зростанням до 9,3 млрд. дол. США (порівняно з 2010 роком) дефіциту поточного рахунку платіжного балансу [7, с. 3], Україна в поточному 2012 році має значні проблеми зі збалансованістю надходжень та видатків коштів.

Як свідчать офіційні статистичні дані, негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами за 4 місяці поточного року склало 4,4 млрд. дол. США [31, с. 80, 82, 84], з них з Росією – 3,2 млрд. дол. США (72%) і при екстраполяції таких темпів формування навряд чи його величина може бути нижчою за минулорічну.

Втрата рівноважної збалансованості між коштами, що надходять та витрачаються на платежі і погашення дефіциту поточного рахунку платіжного балансу, спричинена, за оцінкою НБУ, передусім зростанням у 2011 році на 8,8 млрд. дол. США імпорту енергоносіїв.

Слід також мати на увазі й те, що зростання імпорту активізувалося в зв'язку з реалізацією інвестиційних проектів та оновленням основних фондів, але не у пріоритетних галузях виробничої сфери, а пов'язаних в основному з проведенням футбольного чемпіонату Євро-2012. В результаті цього, наприклад, обсяги імпорту лише продукції машинобудування (в т.ч. за рахунок закупівлі устаткування і обладнання, та й тих же південнокорейських електропотягів Hyundai, які не витримали українських доріг [32]) зросли на 7,3 млрд. дол. США [7, с. 3].

Нинішній 2012 рік для економіки України в цілому і її ділових кіл зокрема, за прогностичними оцінками вітчизняних фахівців та міжнародно-визнаних експертів, вбачається складним. Оскільки охоплена кризово-депресивною хвилею економіка європейських та інших країн звужує ринки збуту продукції вітчизняних виробників, а значне від'ємне сальдо торгового й платіжного балансу (про яке мовилося) становить ризикові умови для утримання стабільності курсу гривні.

Не можна нехтувати і тими обставинами, що очікувані вибори у Верховну Раду не дадуть додаткових навантажень на бюджетні витрати та й на умови бізнесової діяльності. До того ж треба мати на увазі, що кон'юнктура, яка складається на світовому ринку, не сприяє зростанню попиту на традиційну сировинно-напівфабрикатну вітчизняну експортну продукцію.

Разом з тим, як свідчать аналітичні дані, за два минулі роки недодано місцевим бюджетам 29 мільярдів гривень. Ця ж тенденція зберігається і в 2012 році, оскільки, як зауважує очільник Парламентського комітету з питань державного будівництва та місцевого самоврядування Верховної Ради України, недодано місцевим бюджетам 27 мільярдів гривень [8, с. 4]. То як же забезпечується проведення модернізації на місцевому рівні?

До речі, якщо вже торкатися суті розвитку, то не можна все зводити і бравувати лише 5,2% зростанням ВВП [6, с. 5], коли пересічний громадянин не відчуває підвищення реального рівня добробуту й оплати праці. Про який добробут може йти мова, коли в промисловому виробництві домінує сировинно-експортноорієнтована складова видобувної галузі з низькою доданою вартістю, а внутрішній ринок, зокрема по непродовольчих товарах, на понад 90% заповнений імпортом. А де готова продукція з високою доданою вартістю вітчизняного виробництва, обсяг реалізації якої за даними статистики становить лише 16–18%?

І це в той час, коли на рівні сіл і районів України, за оцінкою чільних представників Парламенту [8, с. 4], близько 70% людей очікують у черзі на біржі праці.

Як не прикро, але стану вітчизняної економіки, який 10 років тому науковці високого рангу й суспільного визнання охарактеризували таким, де значна частина доходів перебуває під прямим номенклатурним контролем або реалізується за безпосередньою його участю, збереглася ще й значна частина привілейованого доступу, особливо щодо послуг та можливостей отримання доходів, а також навіть привілеїв [9, с. 263], і досі не вдалося належним чином ці казуси викоренити. Взяти хоча б ті кілька десятків мільярдів гривень списаних боргів олігархам-власникам металургійних підприємств, чи вибірковий підхід при поверненні експортерам ПДВ, державні закупівлі не на тендерній основі, не введення прогресивної шкали оподаткування надмірних доходів і податків на розкіш.

А тому, як цілком справедливо зазначається цими ж авторами, на даному етапі важливо ототожнювати декларативні наміри та фактичні зміни як на макро- так і на мікроекономічному та мікросоціальному рівнях. В іншому випадку віртуальність стане всеохоплюючою не тільки в економіці, а й у соціальних перетвореннях, здійснюючи зворотній вплив мас і створених ними громадських інституцій (які стануть по суті не громадськими, а корпоративними) на державу і суспільство [9, с. 268].

В результаті замість продекларованої в процесі проведення ринкової трансформації і очікуваної соціально-орієнтованої економіки, як пересвідчуємося, в дійсності домінуючим стає корпоративний капіталізм з усіма властивими йому прагматично-хижацькими наслідками, що гальмує проведення модернізаційно-інноваційних процесів в Україні та включення в інтегрований процес, властивий світовому співтовариству.

До речі, щодо термінів «модернізація» та «інновація», які нерідко використовуються як аналоги. Хоча ототожнювання цих понять є неправильним, оскільки модернізація являє собою процес часткового оновлення, заміни застарілого устаткування, техніко-технологічного переоснащення підприємств. Це один із важливих напрямів підвищення техніко-економічних показників зростання інтенсивного розвитку та зростання ефективності виробництва. Але процес модернізації не обов'язково базується на застосуванні інновацій.

Розрізняють так звану «піонерну», «органічну» та «наздоганяючу» модернізацію [17]. І коли піонерній модернізації (характерної для лідерів технічного і економічного прогресу) властиве вкладення значних коштів у науково-технічні розробки та створення найефективніших економічних механізмів, найраціональніших технологій, то для органічної модернізації характерне оволодіння технологіями і економічними механізмами, виробленими піонерами-модернізаторами та вписуються в структуру економіки країни, що в результаті своєї еволюції дозріла до їхнього сприйняття.

Що ж стосується наздоганяючої модернізації, то для неї властиве засвоєння передових технологій, економічних механізмів, однак таке засвоєння не є органічним, оскільки стимулом цього процесу виступає не настала зрілість економіки країни, а здебільшого зовнішній виклик сусідніх економічно-розвинутих країн, що загрожує такій країні втратою позицій на міжнародній арені і перетворенню її в державу-аутсайдера.

Судіть самі, до якого типу модернізації, виходячи з нинішнього економічного стану й технологічного укладу, зможемо віднести Україну.

На наше переконання, для того, щоб Україна посіла чільне місце серед країн міжнародного співтовариства, їй безперечно необхідно не тільки задекларувати, але й наполегливо впроваджувати інноваційний тип розвитку, для якого характерний високий рівень розвитку освіти і науки (особливо прикладної), розвиток науково-дослідних робіт і конструкторських розробок, що мають сприятливе середовище для реалізації та зможуть забезпечити (на думку деяких [18] науковців) не тільки економічне зростання в державі, але й стратегію реалізації національних інтересів держави.

Хоча єдиного визначення терміну «інновація» немає, і його конкретне тлумачення залежить від методу конкретної науки, мети дослідження, водночас майже всі дослідники як теоретичних, так і практичних аспектів сучасної економіки сходяться на тому, що інновація – це якісні зміни в результаті використання нововведень. Слід зазначити, що можливість запровадження інноваційної моделі розвитку економіки країни залежить від умов сприйняття нею інноваційних перетворень, передумовою яких є реструктуризація виробничого комплексу на інноваційних засадах.

В процесі інноваційної реструктуризації повинен забезпечуватись перехід до іншого стану об'єктів та суб'єктів інноваційного процесу, що підтверджуватиме доцільність і ефективність реструктуризаційних перетворень, детермінованих структурними, інституціональними та технологічними чинниками.

В цьому контексті інноваційну реструктуризацію слід розглядати як систему заходів, що ініціюють переведення виробництва до нового стану, який відповідає об'єктивним потребам його інноваційного і соціального розвитку. Сутність інноваційної реструктуризації як категорії проявляється у її функціях, що спрямовані на технічне оновлення виробництва на передовій технологічній базі, яка вимагає ресурсозберігаючої технології, а також спрямована на структурні трансформації виробництва для його оптимізації, реорганізації управління виробництвом та персоналом.

У контексті забезпечення позитивних реструктуризаційно-модернізаційних змін в підвищенні ефективності та конкурентних переваг економіки країни доречно згадати, що за теорією Портера (на якій базується рейтинг конкурентоспроможності Світового економічного форуму) передбачається 3 стадії досягнення конкурентоздатності:

- перша – передбачає конкуренцію за факторами виробництва (дешевою робочою силою, природними ресурсами, що зокрема властиво для України);
- друга – за рахунок власної високої ефективності (інвестиційне зростання);
- третя – власне за рахунок інновацій.

І якщо Україна як на першій, так і особливо на другій стадії має чималі проблеми – надто низький рівень оплати праці та незрівнянно мізерні обсяги надходжень інвестицій у сферу реальної економіки (49,4 млрд. дол. США, тобто майже 1,1 тис. дол. США на душу населення, в той час коли в Чехії цей показник перевищує 8, в Угорщині – 6, в Польщі – 3, і в тій же Румунії – 2,5 тис. дол. США) [6, с. 8; 15, с. 32], то, на наше переконання, у неї (за рахунок все-таки наразі поки що наявного вагомого рівня освіти, розвитку науки й техніки) є потенційні шанси здійснити перехід з першої стадії на третю.

Чому б в даному випадку не наслідувати хоча б тій же Італії? Адже, до речі, у свій час їй та більшості країн НІК це вдалося. Вони стали країнами з нормальною ринковою економікою і дієвою демократією. І попри наявні проблеми, зокрема, в тій же Італії, з мафією, там діє влада закону, спрацьовує модель дрібного сімейного бізнесу, яка чому б не могла бути придатною для вітчизняного малого і середнього бізнесу, якому більшість громадян України, до речі, схильні надавати перевагу. І мають рацію. Адже, як засвідчують проведені дослідження Європейської комісії, в період з 2002 по 2010 рік в ЄС малими і середніми підприємствами було створено в країнах ЄС 85% нових робочих місць [22, с. 3].

Вихід з нинішньої ситуації, в якому опинилась Україна, можливий лише на основі створення нової економічної моделі розвитку. Оскільки реанімувати економіку, орієнтовану на сировинні ринки й застарілі традиційні технології, які себе вичерпали, не тільки неефективно, але, як заявляють авторитетні державні мужі [23, с. 148] й науковці, і безглуздо – це шлях в нікуди.

Адже останніми роками в світі активно розгортається процес становлення так званої постеконіомічної «транsrинкової цивілізації», яка характеризується запереченням ринку в традиційних його параметрах і формах та переходом до нової філософії суспільства постринкового розвитку, економіка якого базується на знаннях.

Отже, якщо в Україні в результаті проведення реформ будуть усунені наявні недоречності та створені інституційно-правові відносини й економіко-організаційні механізми, котрі забезпечуватимуть оптимізацію триєдиної зацікавленості – суб'єктів господарювання – органів місцевого самоврядування – державних органів влади, то таким чином формуватимуться умови інвестиційно-інноваційної привабливості, сприяючої активізації динамічного розвитку вітчизняної економіки та її конкурентоспроможності.

Не можна не зазначити, що в Україні не проявлено певних прагнень і зусиль щодо проведення модернізаційно-інноваційних процесів з боку державних та наукових структур.

В арсеналі напрацювань на рівні наукових, науково-дослідних установ НАН України та інших дослідницьких колективів, що стосуються проведення інноваційно-модернізаційних зрушень в Україні, запропоновано, розглянуто та схвалено на відповідних рівнях, в т.ч. і державних органів, наявна ціла низка (за деякими оцінками, близько 200) досить ґрунтовних документів (окрім ще численних публікацій фахівців), які містять цілий комплекс конкретних заходів і механізмів реалізації цього життєво-важливого для розвитку України процесу.

Довідково: до таких важливих за змістовністю розроблених документів, що з'явилися лише за останні 5 років, можна віднести:

- зведений прогноз науково-технічного та інноваційного розвитку України на найближчі 5 років та наступне десятиліття (на 147 сторінках), підготовлений у 2007 році Центром досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Боброва НАН України;

- програма економічних реформ на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентна економіка, ефективна держава» Комітету з економічних реформ при Президенті України;
- Новий курс реформ в Україні 2010-2015. Національна доповідь (за заг. ред. В.М. Гейця та ін.);
- Післякризовий розвиток України: засади стратегії модернізації (аналітична доповідь, підготовлена НІСД, 2011 рік);
- і нарешті «Модернізація України – наш стратегічний вибір. Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України», 2011 рік.

І все ж незважаючи на чималі зусилля у проведенні організаційно-економічно-інституціональних та нормативно-правових реформаторських заходів, спрямованих на модернізаційні процеси і поступальну динамізацію економічного розвитку України, на жаль, ще нерідко доводиться зустрічатися з різноманітними ризиками, викликами, невизначеністю та неоднозначністю.

Взяти хоча би той же Податковий кодекс, прийнятий на 19-му році суверенного господарювання, який при практичній адаптації в результаті недолугості певних положень, що стосувалися умов розвитку та діяльності малих і середніх підприємств, довелося на ходу змінювати. Недосконалість, яка виражається нечіткістю визначень, положень, підходів, властиво прийнятих законодавчих актів, що стосуються боротьби з корупцією, проведення державних закупівель, де явні провіри рис протекціонізму лобістсько-олігархічного характеру. До того ж належної уваги не приділено питанням оподаткування майна і доходів фізичних осіб за прогресивною шкалою.

Та й вочевидь, не футбол, на якому зосереджено стільки державно-бюджетної уваги (й витрачено при підготовці до Євро-2012 близько 100 млрд. грн. [33], з них 80% бюджетних коштів, чи 10,7 млрд. EUR, за опублікованими в різних джерелах [34, с. 17] даними) визначає інноваційно-технологічний рівень виробництва, систему ефективного функціонування економіки у детермінованих і визнаних світовою спільнотою координатах світового розвитку. Та й врешті-решт модернізаційно-конкурентоздатний імідж України.

Виходячи з критеріальних засад національної безпеки держави та з метою забезпечення досягнення достойного рівня конкурентоспроможної країни, створення якісно нової економічної системи та здійснення модернізації виробничої сфери на інноваційній основі й активізації чинників структурно-технологічного оновлення виробничо-технічної бази підприємств, виходячи з направлених науковців НАН України, Національного інституту стратегічних досліджень, навчальних закладів [5, 10, 12, 13, 16, 19], необхідно здійснити усунення накопичених структурних диспропорцій, сформувані захисні і стабілізаційні антикризові механізми та дієві важелі управління економічною системою, які б забезпечували динамічний і збалансований економічний розвиток.

Це вимагає опрацювання стратегічної програми модернізаційно-інноваційного розвитку країни, в якій передбачалася б реалізація активної та послідовної інноваційно-інвестиційної політики формування національної інноваційної системи реструктуризаційних змін економіки з визначенням пріоритетних напрямів розширення високотехнологічних виробництв галузей обробної промисловості, АПК, фінансових та бізнесових послуг і розвитку високоінтелектуального людського капіталу.

Ключовими пріоритетами в стратегічній моделі розвитку вітчизняної виробничої сфери на інноваційній основі повинні стати:

- активізація державної підтримки інвестиційно-інноваційних програм та проектів в реальному секторі економіки шляхом передбачення в держбюджеті коштів у формі кредитів зі зменшеною відсотковою ставкою, співфінансування, надання державних гарантій та бюджетного фінансування на започаткування й реалізацію інноваційно-інвестиційних проектів;
- забезпечення розвитку імпортозаміщуючого виробництва та виробництва кінцевої продукції з високою доданою вартістю;
- активізація системи державного сприяння, зокрема фіскальних стимулів, засобів довгострокового кредитування, інвестування щодо впровадження сучасних технологічних процесів у промисловому секторі шляхом виведення з експлуатації морально і фізично застарілого та зношеного обладнання, що забезпечило б підвищення якості продукції, зростання її конкурентоздатності в умовах загострення конкуренції на світових ринках;
- спрямування інструментів державно-приватного партнерства, зокрема державної фінансової підтримки на умовах кредитування виробництва та експорту високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю.

Задля вдосконалення інституційного середовища, забезпечуючого активізацію інноваційної діяльності в Україні у розробленій та затвердженій довгостроковій інноваційній стратегії України з чітко означеним механізмом її реалізації в плані дій на середньострокову перспективу, потрібно:

- встановити на загальнодержавному рівні середньострокові пріоритети інноваційної діяльності в межах стратегічних напрямів, що сприятиме концентрації інвестиційних ресурсів на ключових позиціях розвитку та усуненню неузгодженостей між передбаченими цілями державної інноваційної політики та фактичними заходами її реалізації;
- забезпечити дієвість механізму дестимулювання використання застарілих технологій і виробництва продукції з низькою доданою вартістю;
- розробити ефективний механізм стимулювання взаємодії науково-дослідних установ та суб'єктів господарювання за ефективного впровадження розробок інноваційної спрямованості та високих технологій у виробництво.

Водночас необхідно відповідно до вимог системно-послідовного підходу розробити порядок, що передбачає:

- виконання найважливіших інноваційних програм та проектів за рахунок фінансування у повному обсязі державними коштами на засадах держзамовлення;

- чітке дотримання законодавчо встановленої системи стимулювання науково-технічної та інноваційної діяльності й опрацювання нових стимулів, які стосуються техніко-технологічного переоснащення і модернізації виробництва (фіскальна політика, державні гарантії, прискорена амортизація, зниження або скасування мита на так званій критичній імпорт, в т.ч. новітнє обладнання, що не виробляється в країні).

Конкретними заходами в напрямку реалізації парадигми сприяння активізації інноваційно-модернізаційної діяльності можуть виступати:

- компенсація державою різниці між ринковою і пільговою ставкою кредитування інноваційних проектів;

- спрямування хоча б не менше 10% коштів, отриманих від приватизації державного майна на підтримку і впровадження інноваційних розробок, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави.

Щодо системи заходів моделі інституціонально-організаційного характеру, то тут потрібно:

- опрацювати відповідні програми техніко-технологічного оснащення і модернізації на інноваційно-високотехнологічних засадах стратегічних за значимістю для економіки країни сфер діяльності (гірничо-металургійний комплекс, хімічна промисловість, АПК), які спроможні випускати імпортозамінну конкурентоспроможну вітчизняну продукцію;

- забезпечити розробку державної та регіональних програм створення спеціалізованих інноваційних кластерів, які на добровільних засадах об'єднують б ресурсні можливості наукових установ, освітніх закладів, підприємств різних форм власності з залученням до співпраці малих та середніх підприємств заради досягнення визначених пріоритетів інноваційної діяльності.

За нинішнього фінансово-економічного стану економіки країни, коли в держбюджеті на розвиток освіти і науки виділяється коштів у 35–50, а то і в 75 разів менше, ніж у розвинутих країнах, про які інновації, своєрідні Кремнієві (Силіконові) долини може йтися?

Безперечно, в Україні немає можливостей подібно Росії створити (вклавши близько 120 млрд. рублів, на зразок Силіконової долини) інноваційний науково-технологічний центр Сколково (в американському штаті Каліфорнія), в якому до керівництва окремих підрозділів запрошено зокрема відомих закордонних вчених-лауреатів Нобелівської премії та в якому отримали резиденції 333 компанії.

Однак всеціло заслуговує підтримки ідея [20] щодо необхідності передбачення у держбюджеті виділення коштів на статтю «Формування вітчизняної еліти майбутнього». Для того, щоб щорічно направляти на закордонне стажування (на півроку, рік-два) хоча б по 50 перспективних, креативно-мислячих молодих вчених з провідних національних університетів, науково-дослідних установ і заснування наших українських «Гарвардів». Такий захід став би добрим започаткуванням безпосереднього освоєння найновіших науково-технологічних досягнень і адаптаційного їх впровадження в науково-дослідну та виробничу практику.

Зважаючи на обставини, в яких знаходиться країна, можна вважати, що це чи не найреальніший шанс, яким слід скористатися для того, щоб сприяти підняттю рівня інноваційності у формуванні нової української освіти, науки і виробничої сфери.

Важливо, що ідею сприяння розвитку високотехнологічних розробок, ІТ-технологій і забезпечення підготовки фахівців цього напрямку схвально [21] підтримує Прем'єр-міністр України Микола Янович Азаров.

Імперативні акценти, які безпосередньо стосуються зосередження зусиль, спрямованих на активізацію проведення модернізаційно-інноваційних процесів в країні, зроблені у Щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України в 2012 році». Зокрема, вони стосуються [25, с. 70–71, 111] підтримки реалізації інвестиційно-інноваційних програм і проектів в реальному секторі економіки, національних проектів за рахунок відповідно передбачених у держбюджеті коштів як для прямого бюджетного фінансування, так і надання здешевлених кредитів, участі у співфінансуванні та надання державних гарантій.

Водночас також вказується на необхідність відновлення повноцінного фінансового забезпечення бюджетних програм підтримки діяльності технологічних парків; внесення певних змін до Податкового кодексу України щодо акумуляції та спрямування 50% від податку на прибуток, одержаного від виконання інноваційних проектів, на фінансування інноваційної та науково-технічної діяльності, розширення науково-технологічних і дослідно-експериментальних баз; розробки системи інструментів державної підтримки інноваційної діяльності малих і середніх підприємств за рахунок частини коштів, що надійшли від приватизації; передбачення в держбюджеті країни на наступний рік фінансування заходів державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009–2013 роки».

Хочеться сподіватись, що необхідність активізації інноваційної діяльності в Україні не носить декларативний характер, а знайде реальне втілення в практику господарювання вітчизняних підприємств і забезпечить підвищення рівня їх конкурентоспроможності в сучасних умовах.

Література

1. Самуэльсон П.А. «Принцип максимума в экономическом анализе» // Мировая экономическая мысль. – Т. V – кн. 1.
2. Стиглер Дж. Дж. «Развитие и достижение экономики» // Мировая экономическая мысль. – Т. V – кн. 1.
3. Йозеф А. Шумпетер. «Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу» / пер. з англ. В. Старка. – К.: Видавничий Дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 242 с.
4. Довбенко М. Криза економіки – не криза науки: монографія / – К.: «Академія», 2009. – 304 с. (серія «Монограф»).
5. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт. упоряд.: Г. О. Андрощук, І. Б. Жилияєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К.: Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.
6. Моніторинг макроекономічних та галузевих показників. Випуск 2 (142). Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Лютий, 2012. – 97 с.
7. Сорочан О. «Страна потеряла равновесие». – газ. «Экономические известия». – №14 (1706) от 02.02.2012.
8. Омельченко О. «Адміністративно-територіальна реформа в умовах соціальної депресії, жорсткої централізації та мільярдних дір в бюджеті – блеф». – Дзеркало тижня, №8 від 03.03.2012 р.
9. Інноваційна стратегія українських реформ / Гальчинський А.С., Геєць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П. – К.: Знання України, 2002.
10. Новий курс реформ в Україні 2010-2015. Національна доповідь / за заг. ред. В.М. Геєця [та ін.]. / К.: НВЦ «НБУВ». 2010. – 232 с.
11. Мазур А.А., Пустовойт С.В. «Роль государства в объединении инновационного потенциала Украинской науки и промышленности» // Наука та інновації, 2011. Т.7. – №4. – С. 47-51.
12. Реструктуризація промисловості України в процесі посткризового відновлення: аналіт. доп. / О.В. Собкевич, А.І. Сухоруков, В.Г. Савенко [та ін.] / За заг. ред. Я. А. Жаліло. – К.: НІСД, 2011. – 112 с.
13. Національна стратегія розвитку України – 2015. Стратегічні виклики суспільству та економіці України у ХХІ ст. / під ред. акад. НАН України В.М. Геєця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, члена-кореспондента НАН України Б.С. Кваснюка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uf.org.ua/books/4313166/strateg%20nov-ost%20230109.pdf>.
14. «Урядовий кур'єр», №45 (4689) від 13.03.2012 року.
15. Юрчишин В. «Результати – 2011 і перспективи – 2012: світова економіка та Україна». Центр Разумкова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ucerps.org>
16. Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації. Аналітична доповідь. – К.: НІСД, 2011. – 66 с.
17. Бугенко О.І. Модернізаційний проект суспільства шляхом його інноваційного розвитку // Актуальні проблеми економіки, 2009. – №9 (99). – С. 50–56.
18. Вовканич С., Копистянська Х., Цапок С. Інноваційний розвиток України як стратегія реалізації національної ідеї // Регіональна економіка, 1999. – №2. – С.10.
19. Бугенко А., Лазарева Є. Програмно-цільове планування як механізм розв'язання проблем інноваційного розвитку економіки // Економіст, 2011. – №12. – С. 4–8.
20. Яблонський В. Кремнієва долина у нас? Спустіться на землю // газ. «Голос України», №48 (5298) від 16.03.2012 року, с. 14.
21. Для молоді створюють «Силіконову долину» // Урядовий кур'єр, №22 (4666) від 04.02.2012 року, с. 2.
22. «Україна молода», №10 (4256) від 20-21.01.2012 року.
23. Симоненко В. К. П'ятирічка «враздрай»: економічне есе. – К.: Знання, 2011. – 428 с.
24. Гальчинський А. Неспроможність влади сформувати конструктивну стратегію перетворень зумовлює її безперспективність // Дзеркало тижня, №32 від 10-16.09.2011 року.
25. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – НІСД, 2012. – 256 с.
26. Рейтинг енергоефективності областей України. – К., 2011. – С. 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.energy-index.com.ua/media/report/pdf/UkrainianEnergyefficiencyIndexReport-1.pdf>.
27. Княжанський В. Експеримент не відбувся // Газета «День», № 92 (3735) від 31.05.2012 року.
28. Карта проходження Закону України від 15.04.2011 р. № 8396 «Про індустриальні парки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6H8001.html.
29. Ковальова В. Парк індустриального періоду // Урядовий кур'єр, № 114 (4758) від 27.06.2012 року.
30. Мельник Т.М., Зубко В.О. Зовнішня торгівля високотехнологічними товарами: інституціональний вимір. Маркетинг і менеджмент інновацій, №2, 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>.
31. Моніторинг макроекономічних та галузевих показників. Випуск 6 (146), червень 2012. – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.
32. Потяги Hyundai не витримали українських доріг. Економічна правда, 7 квітня 2012 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2012/04/7/320975/>.
33. ЄВРО 2012. Інвестиції в майбутнє України чи збитковий проект? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.korrespondent.net/journalists/blog/vikyljane/a68487>.
34. Контракты, № 22-23 от 11.06.2012.
35. Рекомендації IV Міжнародного форуму «Трансфер технологій та інновацій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkni.gov.ua/index.php/2010-09-09-12-22-00/2010-09-09-12-25-43>.